

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Tea R O G I Ć M U S A (Leksikografski zavod Miroslav Krleža)
tea.rogic@lzmk.hr

ENCIKLOPEDIJSKI TEKST ZORANA KRAVARA

Primljeno: 1. svibnja 2025.

UDK 82(091)-05Kravar, Z.

316.7(497.5)

030:82

821.163.42(091)

821.163.42.09Krleža, M.(03)

DOI: <https://doi.org/10.22210/ur.2025.069.1/08>

U članku se opisuje i komentira izbor iz enciklopedijskoga rada književnoga povjesnika i teoretičara Zorana Kravara. Naglasak je na natuknicama pisanima za potrebe *Krležijane*. Na početku će se prezentirati glavne teze koje je sam autor iznio u povodu analize vlastita leksikografskoga posla na višegodišnjim enciklopedijskim projektima. Potom se analiziraju karakteristična mjesta u natuknicama koja opimjeruju Kravarovu leksikografsku metodu te tumače njegova stajališta o nizu prominentnih književnopovijesnih, kulturnopovijesnih i političkopovijesnih tema, u historiografiji i danas relevantnih. Zaključno se vraćamo manje istaknutim mjestima Kravarove leksikografske ispovijesti, na kojima nastojimo dokazati da njegova metaleksikografska promišljanja imaju težinu domišljene metode, komplementarne s pristupom i tezama kojih se držao i u književnopovijesnom radu te su natuknice koje je sastavio o hrvatskoj književnosti važan i integralan dio njegova ukupna prinosna istraživanjima u povijesti hrvatske književnosti.

Ključne riječi: Zoran Kravar, *Krležijana*, enciklopedija, leksikografija, leksikon, hrvatska književnost

153

1.

Zoran Kravar započinje članak “Iz strukovnoga najamništva” (*Forum*, 2008, 4/6, 648–679) opaskom da ništa nije manje inspirativno za pojedince koji se bave pisanjem nego sjesti i započeti pisati nešto poput... – i dalje navodi početak natuknice o Jerolimu Kavanjinu¹ (u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, sv. 7), s

¹ Kontekstualno, objasniti ćemo ukratko kako se u pravilu dogovara ta vrsta posla: Kravar je zacijelo (iako autorici ovoga rada nisu poznate konkretne formalne pojedinosti) izabran za autora

uobičajenim biografskim detaljima o porijeklu, majci, ocu, studiju i slično. Kravar je sudjelovao u radu gotovo svih novijih edicija Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža; za *Krležijanu*, gdje je napisao svoje ponajbolje natuknice, sastavio je njih 110 i jedan je od najzastupljenijih autora. Dio tih natuknica sintetskoga je značaja i kvantitetom – a vrsnoćom pogotovo – nisu pisane u žanru enciklopedijskoga pregleda, nego su književnopovijesne sinteze. No što je u metodološkom smislu enciklopedijski tekst u hrvatskoj tradiciji enciklopedije,² to je otvorena tema, a Kravar enciklopedijsku metodologiju primjenjuje na samosvojan način, koji otvara posve nove analitičke rukavce i u kontekstu njegova ukupna povjesničarskoga opusa. Mnogobrojni inovativni, osobni, ispovjedni i duhoviti Kravarovi komentari u članku u *Forumu* kojima opisuje predradnje uoči početka pisanja natuknice možda ponajviše zabavljaju profesionalne leksikografe kojima je to radna svaki-danšnja; već iz toga članka, ako se načas natuknice koje je realizirao ostave po strani, očito je da je sve mnogobrojne, u tekstu nerijetko nevidljive poslove shvatio krajnje ozbiljno, iako ih komentira i humorno-ironijski,³ naglašavajući da pisac natuknice najprije mora obaviti gomilu istraživačkoga i skupljačkoga posla da bi uopće krenuo u proces pisanja i svjesno odlučiti da će se odreći svega onoga što ga inače motivira u pisanju, dakle lišiti se potrebe da svoju autorsku osobu istakne u tekstu i da iznosi vlastite zaključke. Prvi uvjet Kravar primjenjuje doslovno, drugi je ipak nastojao svesti na minimum – u njegovim natuknicama u *Krležijani* čitamo kompendij kravarovskoga pogleda na Krležu; takva prosudbena stajališta

natuknice jer je već imao objavljene radove o Kavanjinu. Uredništvo leksikona ili enciklopedije načelno se drži toga kriterija pri odabiru vanjskih suradnika (ako nisu profesionalni leksikografi). Da je Kavanjin razmjerno povlaštena tema u raznoliku Kravarovu književnopovijesnom opusu, dokazuje i to da je upravo Jerolim prvi pisac koji je spomenut, u kontekstu Kravarove mladenačke a opet besprijekorne znanstveničke dozrelosti za književnopovijesnu analizu, u spomenici HAZU-a (Pavličić 2013: 10), te je stoga njegov izbor za autora natuknice bio optimalan.

² Pojam je pregnantno opisao I. Gostl (1988: 198), koji definira enciklopediju kao "sistematski prikaz bilo cjelokupne teorijske i praktične djelatnosti [...] bilo pojedine njene grane". Dok leksikon "rašćlanjuje građu na najmanje moguće jedinice i ograničuje se na lapidarne definicije", enciklopedija nastoji k sintezi. Iako načelna razlika nije upitna, jasno je da specijalističke enciklopedije (*Hrvatska književna enciklopedija* ili *Krležijana*) metodološki postupaju leksikonski induktivno iznoseći građu.

³ Tvrdi da je "opsluživao" (Kravar 2008: 648) člancima s područja teorije i povijesti književnosti gotovo sve hrvatske leksikone i enciklopedije, relativizirajući i sebe kao autora i članke koji su plod tih suradnji. No valja znati – u humanističkoj akademskoj zajednici vrlo je malo (u prošlosti bilo ih je, dakako, bitno više, osobito za Krležina života) pojedinaca koji su godinama ostajali vjerni takvim projektima. Prvo, enciklopedijski projekti traju dugo i autor mora biti strpljiv, spreman dulje čekati trenutak objavljivanja (koji o njem ne ovisi), i drugo, mora računati s kompromisima u samom tekstu. Da bi to mogao, nije dovoljno da je tek načelan podupiratelj projekta, nego mora s uredništvom dijeliti istu stručnu viziju. Usto, sam Kravar postavlja pitanje o tome prihvaćaju li se takvi poslovi i iz nematerijalnih razloga (*ibid.*: 649).

neutralan leksikograf, ako bi do njih i došao čitajući sekundarnu literaturu te ako bi bio poman u istraživanju, iako bi možebitno dospio na isti put, ne bi mogao tako eksplicitno iznositi. Karakterističan je to i teško savladiv problem kad su kanonski pisci u pitanju: u tekstu enciklopedije, osobito u interpretaciji, mogu dobiti tek najnužniji prostor i kadšto se stječe dojam da u pravilu prolaze lošije od nepoznatih pisaca. No u takvu njihovu enciklopedijskom tretmanu nema metodološke pogreške. Kanonski pisci nisu leksikografski imperativ, struka o njima daje svoj sud, i taj sud može biti vrlo kompleksan i razgranat, plod stoljećâ istraživanja. Posao je autora natuknice da u takvu primjeru postupi skrupulozno prema historijatu istraživanja, da sredi građu⁴ te napravi valjanu i ne odveć reduktivnu selekciju u sekundarnoj literaturi. Enciklopedija ne smije posve napustiti načelo vrijednosne neutralnosti, a s malim i nepoznatim piscima na posebnu je zadatku: ako ih, primjerice, ne obradi Hrvatski biografski leksikon, mnogima među njima prijeti nestanak iz kulturnoga pamćenja. Mnogi takvi pojedinci zahvaljujući natuknicama spašeni su od zaborava te ih je temeljna struka nanovo prihvatila kao relevantan predmet. Kravar se pomalo šali s vlastitom pozicijom pisca natuknica kad tvrdi da je "servisirao" *Krležijanu* s nekoliko članaka. Dovoljno je spomenuti samo to da ih je barem trećina dio predmetno nezaobilazna krležološkoga aparata.

Kravar ne mistificira svoje enciklopedijske napore, naprotiv; otvoreno komentira da je imao na umu i "individualne rezultate" i da je dijelove iz natuknica, koji su u tu svrhu isprva pisani, poslije ugrađivao u svoje znanstvene rasprave. Najdetaljnije je komentirao poteškoće s pisanjem Kavanjina za *Hrvatski biografski leksikon* (HBL): za razliku od *Hrvatske književne enciklopedije* i *Krležijane*, HBL nudi građu koja je znanstveno nezaobilazna, a sukladno koncepciji projekta donosi konzervativniju, u smislu ovjerenosti unutar struke, interpretaciju tzv. ulaznika; formalni podatci, kojima biografska natuknica toga tipa obiluje, moraju biti u izvorima potkrijepljeni. Suprotno povremenim stereotipima o enciklopedijskim

⁴ Tzv. građa nije Kravaru samo temelj na kojem manifestira svoj teorijski aparat. Građa u najužem smislu, što je dakle pisac za sobom ostavio i koja ga sve sitna i najsitnija recepcija prati za života, kod Kravara ima glavnu riječ (Pavličić 2013: 12). Zato je, čitajući Krležu, nalazio sitne pojedinosti koje bi u tekstu natuknice dovodio u vezu s najkрупnijim pojmovljem Krležine fenomenologije, kao u natuknici *larpurlartizam*, gdje ne slijedi samo piščeve riječi (a pisac je očitovao prezir prema pojmu, iako je dijelove poetike baštinió), nego dubinski čita njegove književne tekstove, svjestan da Krleža teoretik i esejist tvrdi jedno u nefikcionalnom tekstu, a piše drugo u fikcionalnome. Ta dvostruka perspektiva uvijek prati Krvarovu analizu Krleže. Podsjetit ćemo na naslov Krvarova prikaza knjige *Studij književnosti* Z. Škreba (*Pitanja*, 1976, 3: 90–93): "Od fragmenta do metodičnosti". Time je, zacijelo hotimice, otkrio i sebe kao istraživača, godinama prije nego što će nam ponuditi mnoštvo primjera dosljedne primjene induktivne metode, držeći se analize u smjeru od pojedinačnoga teksta prema svjetonazoru i fenomenu, nerijetko i široko izvan književnosti.

izdanjima, kad je riječ o književnosti kao struci u izdanjima Leksikografskoga zavoda, ta se izdanja međusobno ne prepisuju, nego se poslovi obavljaju ispočetka, metodološki u skladu s pravilima književne historiografije, koliko je to moguće, s obzirom na kvantitativna ograničenja; nije rijetkost da se kod starih pisaca konzultiraju autografi, a kod novijih podrazumijeva se detaljno poznavanje cjeline opusa i cjeline kritičke recepcije. I Kravar se namučio s količinom građe, što je posvjedočio u vezi s Kavanjinom. Građu je naime valjalo razložno selektirati, pa je imao potrebu, što u *Forumu* i čini (652–654), istumačiti svoje odluke. Na tom primjeru jasno je otrpve kako je shvatio svoju zadaću: umjesto da donese i nekritički popiše sve do čeg se uobičajenim putem može doći, postavio se kritički i prema predmetu i prema metodi kojom ga mora zahvatiti. Izostanak selekcije nije mu opcija, jer je unaprijed imao predodžbu o natuknici o Kavanjinu.⁵ Ipak je imao potrebu objasniti svoju interpretaciju, očito s povjerenjem i u projekt za koji piše i u pisca o kojem piše, računajući na to da će natuknicu mnogi znalac htjeti pročitati i da će primijetiti autorski stav koji dakle i sam autor ima potrebu analitički preispitati.

156

Nije nam namjera prepričavati Kravarov odavno poznat tekst o naravi leksikografskoga "najamništva". Najistaknutije Kravarove teze iz toga članka istaknut ćemo zaključno te ih dovesti u vezu s metodologijom koju je izravno u natuknicama primijenio. Usto, mnoge su njegove natuknice dugo već dio literature kojom se svi služimo, *Krležijanu* čitaju generacije studenata književnosti i stručnjaka. Materijal enciklopedija koje su dostupne u digitalnim izvorima većina čitatelja razumijeva kao dio uobičajena mrežnoga pretraživanja, pa se kadšto gubi iz vida činjenica da je riječ o autorskim tekstovima (u *Krležijani*, *Hrvatskoj književnoj enciklopediji*, HBL-u, *Leksikonu Marina Držića*, *Leksikonu Antuna Gustava Matoša*, sve redom s potpisanim autorima) koje bi trebalo ispravno citirati kao sve ostale autorske radove. Takav previd posve je uobičajen, mnogima je enciklopedijski tekst depersonalizirani metatekst, iza kojega kao da ne stoji autorska svijest. No možda se u takvim recepcijskim okolnostima ostvaruje idealna sudbina enciklopedijskoga teksta, da nastavi život mimo svoje prve svrhe i svojega tvorca, da postane javno

⁵ Danas se taj kontekst metodološki promijenio: u digitalnom okruženju oblik enciklopedijske biografije ne ovisi više o tradicionalnim očekivanjima (unutar kojih je prosječno upućen čitatelj znatno više ovisio o tiskanom tekstu jer sam, u doba bez interneta, nije lako mogao istraživati), iako formalni životopis i dalje ostaje najistureniji, pa i najosporavaniji dio modernoga enciklopedijskoga korpusa, napose kad je riječ o suvremenici čiji osobni podatci zahvaćaju u društvenu aktualnost ili političku prošlost. No HBL se ne može svesti na kronologiju u životopisnoj faktografiji jer selektira i podastire podatke s obzirom na cjelinu uloge i značenja što ih je osoba imala za života i posmrtno, kontekstualizirajući i komentirajući i opus i ukupan prinos (usp. Bogišić 2001: 101–102).

dobro i predznanje koje jamči temeljit početak u čitanju i informiranju. Takvo je izdanje i *Krležijana*, koja je svojom eklektičnom koncepcijom omogućila Kravaru da primijeni idiolekatska spisateljska načela koja je i u znanstvenom radu zastupao.

Krležijana sažima nekoliko bitnih značajki modusa pripovijedanja u inačici enciklopedijskoga diskursa koju danas smatramo postmodernom s obzirom na svijest o kompleksnoj tekstualnosti nefikcionalnih tekstova. U temelju je riječ o nekoliko problemskih pitanja koja posredno postavlja i sam Kravar: je li historiografija, književna i opća, samo jedna od mnogih inačica pripovjedne književnosti? Je li pripovjedna književnost barem djelomično predznanstvena historiografija? Trebamo li se u historiografskim sažimanjima u tekstu enciklopedije služiti konzervativnim nazivljem (paradigmatske periodizacije primjerice) ili u enciklopediji treba napustiti povjesničarske konstrukte? I na koncu, najkrupnije pitanje, oko kojega zasad nije izvjestan konsenzus, kako tekstualno prezentirati književnopovijesnu temu, a da istovremeno budu zadovoljena tri kriterija koja se tradicionalno smatraju razlozima neprevladivosti enciklopedije kao izvora znanja: prvi je nadindividualna potreba za strukturiranom prezentacijom znanja u suvremenoj kulturi, drugi je detekcija aktualnoga stanja u društvenom statusu znanja koje je predmet u enciklopediji, i treće, institucijski ustroj društva koji bi enciklopediju morao moći apsorbirati kao kulturno dobro. Svaki od ta tri kriterija može potaknuti književnoga povjesnika da se upusti u enciklopedijski projekt kojemu cilj nije izolirano razumijevanje pojedinačnih pojava, nego integriran sintetski uvid kakav specijalistička istraživanja ne nude. Pitanje treba li se pisac natuknice odreći inovativne metodologije i svakoga subjektivnoga stava kod Kravara ima jasan odgovor: iako je privržen faktografskoj obradi, u interpretaciji je, kako se ispovjedno izrazio, "ispod površine postupio po svome" (Kravar 2008: 652).

Dva su razloga leksikografske uspjelosti Kravarovih napose krležoloških natuknica: prvi je svijest autora da enciklopedijska struktura, mrvljenjem činjenica i neutralnim poretkom po abecedi, ne izdvaja književne i kulturne pojave iz povijesnoga konteksta; naprotiv, enciklopedijski članak zahtijeva da se predmet zahvati u jedinici vremena, s mrežom pomno izabranih povijesnih referencija. O natuknicama se nerijetko misli suprotno, da su mikrocjeline koje autora potiču da temu katkad i na silu zaokružuje i u to ime prešućuje kontekst. Zato se danas (pogrešno) misli da enciklopedijska struktura pogoduje suvremenom stilu učenja jer nudi ulomke znanja. To, naprotiv, nije prava prednost enciklopedijskih izdanja, a sigurno nije ni zalag za njihovu budućnost. Drugi je razlog uspjelosti Kravarova prinosu u *Krležijani* autorova sposobnost da, služeći se kritički literaturom, odbaci ponavljajuće stereotipe hrvatske književne historiografije, što je moguće samo kad autor širokim potezom obavi niz predradnji da bi na koncu kompetentno sastavio

natuknicu. Manjak stereotipa u interpretacijama možda se očekivao kod Kravara u znanstvenoj književnopovijesnoj analizi, ali u tekstu enciklopedije razmjerna je rijetkost, jer je enciklopedija kao djelo zamišljene kulturne sinteze idealno mjesto na kojemu se mogu, a da se to i ne uoči u neabecednom čitanju, perpetuirati proturječna i petrificirana stajališta. Kako bi se spasilo integrativnu ideju o kulturnom nasljeđu, sve su hrvatske enciklopedije ponešto žrtvovalе u procesu tumačenja ideja i pojava u povijesnoj vertikali. Da bi se prevladale unutrašnje proturječnosti, u tekstu enciklopedije – onda kada tekst nije mistifikatorski – autor ima rijetku priliku doista svesti temu na meritum, utvrditi što su konstante koje vrijedi podcrtavati. U cjelini je Kravarov opus u *Krležijani*, na razini žanrovskih odlika, prinos koji dokazuje da enciklopedijska obrada književnopovijesnih činjenica nije mehanički slijed poluproizvoljnih tema ni zbroj abecedno složenih nasumičnih pojedinačnosti.

Slijedeći Krvarovu leksikografsku ispovijest, jasno je da se pokušao domisliti čemu u konačnici enciklopedija služi. To je arhetipsko pitanje enciklopedijskoga posla – postavio ga je već Diderot zapitavši se ironijski: "Biti koristan ljudima? Je li čovjek doista siguran da radi nešto drugo, a ne samo da ih zabavlja i da ima velike razlike između filozofa i svirača u frulu? Oni slušaju i jednoga i drugoga s veseljem i s prezirom, i ostaju ono što jesu" (Diderot 1951: 278–279). Odgovor nije dao Diderot, ali jest Voltaire, kad u pismu Diderotu piše: "čitao sam s veseljem vašu knjigu, koja mnogo kaže i iz koje se još više naslućuje" (Voltaire 1951: 21).

Danas takve zapise čitamo kao dopadljive dosjetke. Ako smo odmaknuli dalje, pitanje je u kojem smjeru. Podsjetit ćemo na teze koje su 1980-ih u polemikama o HBL-u⁶ bile postupno prihvaćene kao iskustveno neprijeporne (usp. Macan

⁶ Pripovijest o HBL-u (kojoj kontekst prijeporne epizode novije hrvatske kulturne povijesti daje izdanje *Aporije Hrvatskog biografskog leksikona*, Zagreb 1984) nadilazi stručne rasprave o enciklopedijskom poslu (usp. Stipčević 1997: 16–19). Sam je Krleža podržao pokretanje HBL-a u polovici 1970-ih, u ozračju općega stava da se jugoslavensko društvo dovoljno demokratiziralo da prihvati stručnu ediciju historiografskoga tipa, pa i kad ima nacionalni predznak. Taj nacionalni kriterij u HBL-u nimalo nije uzak, jer HBL donosi biografije osoba rođenih u granicama tadašnje SR Hrvatske, osoba koje nisu rođene u Hrvatskoj, ali su u njoj živjele ostavivši jasan trag te osoba koje nisu porijeklom ili nacionalnom pripadnošću etnički Hrvati, ali pripadaju hrvatskom kulturnom krugu ili su se same tako izjašnjavale. Tako postavljeni kriteriji otvarali su mnogobrojna pitanja: s obzirom na to da je dobna granica postavljena na 1945. godinu rođenja, polovicom 1970-ih djelovao je niz političara i javnih radnika koji, mimo aktualnoga političkoga konteksta, ni u jedan leksikon ne bi bili uvršteni. Stoga je HBL-u politički pritisak od samih početaka bio zajamčen. Smrt Miroslava Krleže otvorila je prostor za kritiku, koja neće jenjavati cijelo desetljeće. U (hrvatskom i jugoslaven-skom) tisku 1980-ih niz je napisa koji HBL interpretiraju kao konzervativan i revizionistički projekt, s prigovorima da je u nj uvršten niz "negativnih" osoba, da prevladavaju crkveni dužnosnici i sl. Iz današnje vizure, neobično je da se tada, polovicom 1980-ih, u stručnoj javnosti trebalo tumačiti

2005: 41–46), a potvrdio ih je i Kravar, praktično. Najprije, enciklopedijskom načinu pisanja ne mogu se dovinuti svi pisci – pisati natuknicu znači pisati osobno, u svoje ime, ali ne i samodopadno i nekritički; dalje, treba pisati izvorno, no s nehinjenim poštovanjem prema struci koja je već dala mnoge odgovore; pisati ozbiljno, no ne i suhoparno i hermetično; sažeto, ne i nepotpuno. Ako slijedimo ta načela koja se naoko podrazumijevaju, koja tek malen broj i profesionalnih leksikografa i povremenih leksikografa umije primijeniti, Kravar je, na formalnoj razini, uspijevao predmet izložiti zaokruženo i jasno, katkada i u opsegu ekonomično, po temeljnoj zamisli koherentno, izbirljivo prema podacima, u bibliografiji meritorno, u ocjenama i zaključcima samouvjereno. Autorski pristup, koji, dodajmo, nije u enciklopediji podrazumijevajući kontekst, za njega se valja izboriti, omogućio mu je da u natuknici očuva vlastitost u izboru i tumačenju građe. Izbjegao je enciklopedijama nerijetko svojstvenu bezizražajnost i, kao što je i naknadnim tekstom potvrdio, otkrio se kao autor kojemu taj posao nije bio rutinski. No nevolja s enciklopedijskim tekstom na koncu je uvijek ista, zato, držimo, Kravar i piše teorijsko-ispovjedni tekst nakon višegodišnjega posla na *Krležijani*: nevidljiv i neproničan ostaje niz detalja o kojima je autor dobro odlučio, a vidljiv je svaki i najsitniji propust.

Sažmimo Kravarovu metodu: u makropedijskim natuknicama (dalje ćemo komentirati dvije takve), iako su znanstveno relevantne, prevladavaju odlike eruditskoga eseja. Autor ne konspirira ni metodu ni ocjenu, kombinira razmjernu bujnost u izričaju s faktografskim redom. Kravaru nije strana ni klasifikatorska svijest, ali, za razliku od profesionalnih leksikografa, nije opterećen preobiljem materijala. No, kako je poznato iz njegovih leksikografskih marginalija, ni Krleža kao urednik (usp. Visković 1991: 138) nije podnosio pripovjednu suhoparnost, ali nije podnosio ni ležernost i raspisanost bez pokrića. Izričajna ujednačenost enciklopedijskoga stila katkad se premetne u kompilatorski pozitivizam. Naprotiv, Kravar ne nudi suhoparnu taksonomiju.⁷ Obilježuje ga stilski elasticitet, kako

da povijest čine i "negativni" i "pozitivni" pojedinci i da takvih kvaziskrupula (a zapravo ideološke cenzure) i granica za istraživače ne može biti.

⁷ Kravar je autor nekoliko atipičnih, gotovo literarno pisanih natuknica u *Krležijani*. Je li ih pisao po svojem autorskom izboru ili je "uskočio kao timski igrač" (Kravar 2008: 651), ne možemo znati. Evo toga, po eklektičnosti nenadmašna, niza natuknica: *Isus Krist* (članak bez literature, u kojem autor pronalazi Kristov lik i ondje gdje ga prosječan čitatelj Krleže ne bi zamijetio); *kršćanstvo* (članak bez literature, temeljit prikaz pojma, čini se sveprisutnoga kod Krleže, jer mu autor nalazi mnoga oprijemljenja); *Lenjin, V. I.* (tzv. kompozitni članak; Kravar je napisao dio o Lenjinu kao književnom motivu kod Krleže); *Marx, Karl* (tragovi izvorne Marxove misli u zreloga Krleže); *ratna publicistika* (vrlo opsežan prikaz niza kraćih i manje poznatih tekstova, uz nekoliko kanonskih,

je to imenovao Saša Vereš (1991: 151–154), ciljajući na ideal sadržajne jasnoće spojene s metodičnošću u provedbi deduktivne koncepcije.

Kravar je optimalno obavio svoju enciklopedijsku zadaću u širem, konceptualnom smislu, nije riječ o broju natuknica koje ostaju iza njega. Enciklopedizam nije samo skupljanje i sređivanje podataka, nego duhovni stav koji podrazumijeva težnju zaokruženoj cjelini, ili, kako je to definirao Radoslav Katičić (1991: 15–18), životni stav i sklonost pojedinca da se znanjem bavi na zaokružen, racionalan način. Kriteriji koji Kravara kao književnoga povjesničara svrstavaju među enciklopediste jesu dosljednost u skupljačkom načelu, sustavnost u razvrstavanju građe i discipliniranost u prezentaciji. Jer, mora se istaknuti, nije svaki kolektivni projekt koji uključuje skupljanje i objavljivanje historiografske građe enciklopedizam, pogotovo danas u doba postpozitivističkoga enciklopedizma; nužan preduvjet enciklopedijskoga pothvata jest životna, ne samo stručna, odgovornost u operiranju činjenicama, sumnja prema apologijama svih vrsta, zagovor kritičkoga stava pred isključivošću bilo koje krajnosti. *Krležijani* nije bio cilj podastrijeti sav materijal dostupan o Krleži, već podastrijeti temeljne činjenice i recepcijski kontekst onako kako ih je registrirala, prezentirala i dotad istumačila hrvatska i dijelom inozemna književna i kulturna povijest i krležologija. Zato *Krležijana* ni s vremenskim odmakom nije zbirka konzerviranoga, zastarjeloga znanja, nego koristan pregled kritičke spoznaje o Krleži i njegovu dobu, do određene točke u vremenu. U *Krležijani* Kravar je latentno očitovao tendencije koje pripisujemo njegovu književnopovijesnom opusu. Kad tumači širi kontekst, primjenjuje pristup koji bi se u Krležinu duhu mogao nazvati "historijsko-materijalističkim", inzistira na tome da povijesni podatak ne upotrebljava tako kao da je samodostatan komadić autorove "istine" koji u tekstu služi tomu da se autor pohvali kako je našao ili istumačio nešto što drugi nisu; naprotiv, kao stručnjak koji nema mistifikatorski stav prema historiografskom diskursu, mjestimice je, u afirmativnom smislu, relaksiran i intuitivan, ne zanima ga gomilanje arhivskoga i bibliografskoga materijala samo po sebi, ako ne donosi jasnu kvalitetu tekstu natuknice.

Nemamo namjeru Kravarove natuknice čitati striktno leksikografski, naknadno ga tobože redigirati; naravno, ponegdje mogla bi mu se pripisati pristranost i u izboru motiva o kojima piše i u izboru literature; očit deduktivan pristup osobito s bibliografskim podatcima, gdje je morao zacijelo biti i ekonomičan, znači da je dijelu Krležinih tema prišao s preduvjeranjem i subjektivno. Važnije od toga jest da je predmetu prišao motivirano, kao maksimalno zainteresiran čitatelj, i, dije-

potkrijepljen bibliografski, i danas jedino mjesto na kojem je taj dio Krležina opusa pregledno nabrojen); *srednji vijek* (povijest toga pojma u Krležinoj esejistici).

lom svjesno, primijenio načela o enciklopedizmu koja je artikulirao Krleža, čiji je neskriveni uzor bila Diderotova *Enciklopedija*. Mišljenja smo da Kravara nije zanimalo da slijedi bilo koju školu enciklopedizma; zanimalo ga je da Krležinu opusu i hrvatskoj književnosti kao predmetu enciklopedije pristupi s erudicijom polihistora. Kravarove natuknice stoga vrijedi čitati kao bitnu, pa i ravnopravnu sastavnicu njegova književnopovijesnoga opusa, a ne kao epizodno okušavanje u "lakšem" žanru.

Kravar je bio i pisac natuknica i urednik. Spojivši te dvije zadaće, morao je konceptualizirati cjelinu enciklopedijskoga projekta, uspostaviti sustav pojmova i spoznajnu rešetku kroz koju će ih provući. Napose je važno da Kravar sama sebe ne promovira kao povlaštena poznavatelja predmeta (na što je imao pravo); njegov je stav prema Krleži – krležološki eksterioriziran, što mu daje odliku koja u pravilu nedostaje enciklopedijskim čitanjima hrvatskih pisaca. U *Krležijani* nije ponudio, iako se osobno odredio, a ponegdje je i strogo ocjenjivao, samo svoju viziju Krleže kao pisca i konteksta u kojem je Krleža djelovao; učinio je mnogo više: sredio je i pročistio oprečna stajališta, u natuknicama nema ni apologije ni drastične negacije, ali nema ni za enciklopedijski tekst tipična zamornoga ograđivanja. Pomirio je ta dva načela – dokumentirao je građu (koja ne podliježe raspravi, mora se poznavati), ali nije oklijevao vrednovati gdje je procijenio da je potrebno. Na kraju toga dijela svojega profesionalnoga puta, u naknadnom ispovjednom tekstu, čini nam se, samo je hinjeno frustriran, a zapravo je zadovoljan što se i u takvu poslu pronašao. Uočio je ambivalentnu (usp. Schiffler 1989: 145) narav enciklopedijskoga teksta, koji balansira između (simuliranja) impersonalnosti i kvalitativne prosudbe (usp. Vujić 1991: 39–44), koja čitatelje zanima podjednako kao i pozitivistička građa, prigodice i više. Za razliku od profesionalnih leksikografa, Kravar se bez unutarnjega etičkoga konflikta pomirio s ograničenjima žanra, ali nije ih podcijenio. Zato i jest imao potrebu za naknadnom generalizacijom, navodeći u *Forumu* ulomke iz svojih natuknica i potom tumačeći što je imao na umu napisavši te retke. Akribija, i inače kod njega prisutna, u enciklopedijskom tekstu našla je svoje idealno oprimjerenje.

2.

U nizu Kravarovih natuknica u *Krležijani* istaknuli bismo egzemplarno dvije, za Kravarovu metodu indikativne sinteze i preglede. Natuknica "Centralnoevropski književni kompleks" nije zacijelo mogla biti dio temeljnoga abecedara. Način

obrade upućuje na to da je osmišljena tijekom rada na dijelovima opusa, pri čem se vjerojatno nametnula kao zaseban tematski kompleks koji zahtijeva i zasebnu leksikografsku obradu. Jasno, takav pristup podrazumijeva da autor ima pregled nad cjelinom opusa. Način na koji je Kravar podijelio temu sugerira da je zaključio kako se motiv Srednje Europe kod Krleže perpetuira podjednako u fikcionalnim i nefikcionalnim tekstovima te da je jedna od razmjerno malobrojnih tema u kojima Krleža donosi stajališta koja su otpočeta koherentna i ne mijenjaju se u bitnome ni u kasnim tekstovima. Za procjenu Kravara prinosna nije, dakako, bitno to što se Krleža prema nosivom pojmu određivao dosljedno negativno. Za nas je važno da je Kravar uspio naći dovoljno dokaza Krležine dosljednosti. Nadalje, Kravar ne ostaje pri tome da pronade primjere. Upustio se u tumačenje porijekla Krležina prezira prema pojmu Srednje Europe, a otišao je i dalje: poučava čitatelja da je Krležino razumijevanje pojma posljedica njegovih životnih iskustava (trauma I. svjetskoga rata) i još važnije – nalazi poetičke razloge Krležina osporavanja srednjoeuropskoga kompleksa. Posrijedi su "tragovi neprevladanoga romantizma" u Krležinu djelu, koji su jasan simptom piščeve ukorijenjenosti u srednjoeuropsku kulturu, neovisno o autoiskazima poricanja.

162

Vidimo, problem koji je ovdje Kravar otvorio, polemizirajući posredno s Krležom i propitujući principijelnost piščeve autopercepcije, podnio bi nova čitanja, nije do konca književnohistoriografski istumačen. Kravarov sud solidan je temelj koji čeka svojega nastavljača.

Natuknica "Nacionalno pitanje", može se pretpostaviti, također pripada nizu koji je naknadno osmišljen i vjerojatno nije bio u prvim abecedarima (u personalnim enciklopedijama temeljni abecedar mora biti oslonjen na formalnu biografiju te autorsku i recepcijsku bibliografiju pisca; nakon uvida u cjelinu opusa, u dogovoru sa suradnicima, vjerojatno se širio krug tema koje su zahtijevale zasebne natuknice). "Nacionalno pitanje", u bezbrojnim inačicama podtemâ, zanimalo je Krležu do mjere koja posvjedočuje premoćnu nadzastupljenost u cjelini opusa i djelovanja. U sastavu te krupne teme niz je pojedinačnih motiva koji se već odavna drže nekovrsnim Krležinim opsosijama (osim cjeloživotne zaokupljenosti austro-ugarskim tematskim kompleksom, u bezbrojnim inačicama, i poslije jugoslavenskim pitanjem, ponovo u bezbrojnim inačicama, dio su te teme i Krležine teze o istaknutim pojedincima hrvatske kulture i politike, primjerice: Supilo, Rački, Kranjčević, Križanić). Kravar ne oklijeva zauzeti kritički stav prema tezi koju prepoznaje kao temelj od kojega je Krleža gradio svoje razumijevanje nacionalnoga pitanja: problem je, kako ga vidi Kravar, u skućenom poimanju nacionalnoga kao zavičajnoga, u ograničavanju na kajkavsko-zagrebački kulturni krug, koji Krleža i odviše poistovjećuje s hrvatstvom uopće. Posljedično, opseg

pojma nacionalnoga ograničen mu je na prostore Zagreba, Zagorja i Hrvatskoga primorja, što se očituje u hladnom odnosu prema dubrovačko-dalmatinskoj regiji, njezinim povijesnim prostorima, pa i njezinim piscima (Marulić, Gundulić, Vojnović, Tresić-Pavičić, Nazor). Na koncu, očituje se i u precjenjivanju kajkavske komponente hrvatskoga narodno-povijesnoga kolektiva.

U središtu je Krležina razumijevanja nacionalnoga pitanja, kako to sažima Kravar, potreba da ponudi vlastito cjelovito viđenje jugoslavenskoga i hrvatskoga nacionalnoga pitanja. Drugo pitanje, koje se ponavljalo, jest Krležina, u tekstovima teoretična i diskretna ali ustrajna, potreba da u interpretaciji jugoslavenske (međuratne) politike detektira tragove srpskih i rojalističkih interesa. S druge strane, nepovjerljiv je i prema akterima hrvatske politike. To nepovjerenje ima životnu i iskustvenu podlogu te proizlazi iz osobnih razočaranja u pojedince iz hrvatskoga političkoga života i iz trajne dvojbe, koju je rado manifestirao, o političkim, pa i svakim drugim, dometima hrvatske – seljačke, malograđanske i intelektualne – sredine. Jasno, u poraću Krležin stav prema nacionalnome obilježen je uvjerenjem da je poratni poredak riješio pitanje društvenih i međunacionalnih odnosa u novoj Jugoslaviji. Zreli Krleža, u fazi konsolidacije stajališta o jugoslavenskom kulturnom pitanju uoči osnivanja Leksikografskoga zavoda, nacionalne teme više nije shvaćao kao otvoreni problem, nego kao osnovu različitih kulturnih projekata usklađenih s novim društvenim sustavom. Takav je ambiciozni projekt i *Enciklopedija Jugoslavije* (1955–1971).⁸ Ideju enciklopedije utemeljio je na shvaćanju južnoga slavenstva kao povijesno i kulturno samosvojna kolektivnoga subjektiviteta "između Rima i Bizanta". Pritom je, naravno, EJ morala biti u skladu s potrebom nove države za

⁸ Svoj program enciklopedizma Krleža je iznio u referatu na plenarnoj sjednici Centralne redakcije *Enciklopedije Jugoslavije* 1951. (*O nekim problemima Enciklopedije*, 1953). Enciklopedijski ideal vidio je u Diderotovoj *Enciklopediji*, u personalizaciji autorskoga stila i neskrivenim vrijednosnim sudovima, ne podupirući stilsku neutralnost i suho nizanje faktografije. U uvodnom dijelu *Referata* iznosi načela na kojima će se zasnivati cijelo potonje izdanje EJ. Potrebu za takvom enciklopedijom definirala je društvena realnost jugoslavenskih naroda, koji su okruženi snažnijim, osvajačkim političkim silama, te osuđeni na kompleks tzv. malih naroda beznačajne povijesti i kulture. Zadaća enciklopedije, kako je vidi Krleža, jest didrovska, dakle prosvjetiteljska, da pridonese oblikovanju samosvijesti, ali ne na lažan, propagandni način, priznajući da su južnoslavenske kulture nerijetko bile imitativne prema velikim i zapadnim i istočnim uzorima, ali i da u tim tzv. malim kulturama "ima i takvih elemenata koji se mogu svrstati pod pojam idejnih i ideoloških anticipacija, koje bi se pod povoljnim okolnostima bile nesumnjivo razvile do metode ili do sistema ili do originalnih stvaralačkih elemenata vlastite civilizacije, da nije nestala pod nasiljem osvajača". Krležina stajališta nisu univerzalistička i korespondiraju s aktualnim društvenim trenutkom, osobito u argumentaciji da je zadaća enciklopedije izraziti "revolucionarni lom s lažnim, frazerskim svetinjama i reakcionarnim tezama onog malograđanskog intelektualnog plana koji je vihor međunarodnih događaja slistio pred našim očima kao kuću od karata".

kulturnom legitimacijom u njezinu unutarnjem i vanjskopolitičkom poimanju (usp. Krleža 1953, 1998, 1999, 2011).

Kravar podcrtava da je Krležin enciklopedijski projekt djelovao poticajno na proučavanje hrvatske kulturne prošlosti i sređivanje historiografskih spoznaja. Sam Krleža, tvrdi, zahvaljujući razmjernoj čvrstoći svojega političkoga položaja, uspijevao je "rehabilitirati" hrvatske nacionalne teme i osobe iz hrvatske kulturne i političke prošlosti za koje se činilo da će ostati pod ideološkom zabranom. Kravar dakle pozitivno vrednuje namjeru, ne i izvedbu, kad dalje tvrdi da je Krležin program negacije tzv. reakcionarne tradicije rezultirao netočnim vrednovanjem ideološki prijepornih poglavlja iz hrvatske kulture i povijesti.

Oba pogleda na nacionalno pitanje, i Krležin antireakcionarni (koji praktično, u tekstu enciklopedije, nerijetko takav nije bio, nego je, zacijelo i pod utjecajem uredništva s kojim je surađivao, bio inkluzivan i neselektivan prema kroatističkoj sastavnici) i Kravarov moderno-državotvorni (s obzirom na društveni trenutak nastanka *Krležijane*), koji nastoji u enciklopedizmu jugoslavenske tradicije pozitivno vrednovati Krležin iskorak u smjeru kroatizacije kulturnoga sadržaja opće enciklopedije, u svjetlu suvremenoga panenciklopedizma podliježu polemičkom dijalogu. Podsjećaju nas na staru istinu koja je u temelju posla na enciklopediji – faktografija živi, interpretacije zastarijevaju.

3.

Pokušat ćemo sažeti odlike Kravarova pristupa pisanju enciklopedijskih natuknica tumačeći izravno nekoliko njegovih teza, izrečenih naoko usputno, iz članka u *Forumu*, koji je i osobna ispovijest i stručna analiza upućena i iskustvom bremenita pojedinca, koji je svakoj svojoj spisateljskoj zadaći nalazio teorijsko utemeljenje. Pođimo redom:

- "kompenzacijski mehanizmi prorade gdje postoji deficit" (Kravar 2006: 650). Kao i većina Kravarovih teza u ovom članku, nije samo komentar uloge "strukovnog vazala" na poslovima koji mu nisu temeljni posao, a dvojbeno im je bilo osobna bilo društvena korist, nego komentar koji zahvaća u ukupnu organizaciju kolektivnih projekata u hrvatskoj kulturi. Ne treba naglašavati da se opća korist nerijetko podređivala partikularnim interesima i karijerama. Iskren do razine kakva se u nas ne susreće, Kravar priznaje da je surađivao na projektima u koje nije vjerovao, pisao za knjige i o knjigama o kojima nema dobro mišljenje. Sposobnost stručnjaka da procijeni na što može, a na što ne može utjecati vrsna je profesij-

onalna odlika, koja je kod Kravara potaknula svijest o nužnosti lojalna odnosa prema institutu varljive (pokolebala je i Diderota!) osobne odgovornosti pisca natuknice prema tekstu i predmetu. I piscu i tekstu, a kadšto i temi, sudbina nije izvjesna jer, pokazalo se, nemaju sve teme život izvan enciklopedijskoga posla.

- "obilje pojedinačnih poslova nudi se svakome tko želi osjetiti radost usmjerena putovanja" (*ibid.*: 651). Razumijevajući da spoznaje do kojih je došao u svojem temeljnom znanstvenom radu imaju šansu zahvaljujući enciklopediji i leksikonu dospjeti do onih kojima će znanstvena literatura promaknuti, Kravar se bez klišeja određuje kao tzv. timski igrač, kao "mornar na palubi" broda kojim upravlja drugi kapetan. Ta značajka nije samo organizacijska i etička; izravno određuje kako će se autor natuknice odnositi prema sekundarnoj literaturi kojoj nije autor i kako će unutar natuknice situirati vlastite uvide u odnosu na svoje prethodnike, a misleći i na buduće nasljednike. Ako hoće biti živa i čitana, enciklopedija mora biti lanac autorâ i čitatelja, inače zastarijeva i prije nego što dospije do čitatelja.

- "prozrijeti loše stereotipe iz književnopovijesne literature" (*ibid.*: 651). Količina građe i njezina raznolikost prisiljavaju autora u leksikonu i enciklopediji da sagledava temu kako inače u temeljnom svojem poslu, u kojem je nužno subspecijaliziran, ne bi mogao. Iskustvo koje istraživač povijesti književnosti može steći pišući enciklopedijski tekst ne može se postići na drugim vrstama stručnih tekstova. Vertikalni uvid u struku u svakom pojedinom odjeljku kojim se autor mora baviti u natuknici nije predmet u ustaljenoj znanstvenoj obradi već i zbog toga što se u temeljnom radu malo bavi tako širokim rasponom tema kako to čini kao suradnik enciklopedije. Za taj profesionalni iskorak bit će nagrađen tako što mu se nudi prilika da sagleda sve loše sheme koje se ponavljaju u literaturi. Ako taj posao valjano obavi, ima šansu ostvariti korisnu kritičku zadaću – istaknuti sve što je u istraživanjima bilo dobro, ali i upozoriti što valja napustiti.

- "danas stjecanju znanja strema nezanemariv broj ljudi koji nisu zainteresirani da njime ovladaju u cjelini" (*ibid.*: 677). Ako čitatelj ne čita enciklopediju abecedno i neselektivno, a većina čitatelja čita usmjereno i ciljano samo djelić koji ih zanima, sklon je procijeniti cjelinu na temelju pročitana komadića. Autori enciklopedije moraju računati s tim recepcijskim ograničenjem. Lošu rečenicu na prvoj stranici neće popraviti možebitno dobar ukupan dojam. Jednu takvu rečenicu ili nejasnu i nekorisnu tvrdnju čitatelj će tumačiti kao svojstvo cjeline i odustati od enciklopedije kao svojega izvora informiranja. Kravar, vidimo, računa s tim da je njegov čitatelj, primjerice u *Krležijani*, na stotinama drugih mjesta mogao čitati, a mnogi je to i činio, o Krleži. Zato mu valja ponuditi teze koje nisu stoput

skuhane pa ponovo poslužene.⁹ Svjestan makrokonceptije koja poštuje izvornost svakoga autora enciklopedije, a čini se i osobno svjestan da je dio tima koji razumije njegove idiolekatske specifičnosti, kao autor u enciklopediji Kravar je optimalno iskoristio vlastitu mikrokonceptiju u radu na književnopovijesnoj građi, koja slijedi njegovu metodologiju koju i drugdje primjenjuje, i načela izdanja koje je konceptijski znalo pomiriti potrebu autora da izrazi stav i potrebu uredništva da cjelina ostane ujednačena.

Iako na kraju govori o "skromnim zadovoljstvima" (*ibid.*: 678) koja je u tom poslu doživio, rezultati nadvisuju spomen skromnosti. Nismo uvjereni da treba odveć inzistirati na Kravarevoj "enciklopedijskoj metodi" kao zasebnu aspektu njegova pisanja.¹⁰ Posebnost tih tekstova nije u njihovoj fahovskoj specifičnosti, nego upravo u njihovoj inherentnoj spojivosti s književnopovijesnim predmetom.¹¹ Zaključno, enciklopedijska natuknica savršena je sinegdoha književnopovijesnoga djela Zorana Kravara.¹²

⁹ "U svakoj pojavi kojom se bavio uočio bi nešto što nitko prije njega nije, a potom bi glatko uspijevaio dokazati relevanciju toga novog zapažanja" (Pavličić 2013: 11).

¹⁰ Književnopovijesni Kravarov prinos nije naš predmet, no upozorili bismo na pojavu "separea" u njegovoj metodi, koja nije svojstvena samo knjizi *Sujetonazorski separei* (2005). Potreba da se unutar veće cjeline (moderne, modernizma, baroka, predbaroka, Krležina, Matoševa ili Cirakijeva opusa, niz je gotovo nepregledan) izdvoji pojava koja taj sustav periodizacijski destabilizira, ali poetički i književnoteorijski raščlanjuje i tumači, dio je Kravaraova ukupna pristupa književnosti. *Cum grano salis*, smijemo zaključiti da je metafora "separea" po svojoj unutarnjoj logici zaokružene i domišljene cjeline srodna enciklopedijskoj natuknici, jer književnu pojavu lišava nataloženih slojeva vremenitosti i petrifikacije kako bi doprla do esencije poetike. Primjer koji se ne može ne spomenuti jest Kravarovo čitanje antimodernizma (odnosno: čitanje modernizma s obzirom na immanentan mu antimodernizam), koje je dalo posve nov smjer i uzlet u recepciji niza hrvatskih pjesnika napose moderne.

¹¹ U HBL-u Kravar je autor triju makroepidijskih natuknica: Franičević, Marin, Frankapan, Fran Krsto i Kavanjin. Već se iz toga izbora vidi da je gravitirao temama koje je zahvatio u znanstvenim knjigama (književni barok, teorija stiha i versifikacija). U svakoj od tih triju natuknica donio je mišljenja koja su izvorna, iako ne zanemaruje rezultate prethodnika. Mogao je nastupiti s više samouvjerenosti (da je imao objektivne razloge, dokazuje njegov prinos teoriji stiha, usp. Jurić 2013: 17–18), ali čvrsto pristaje uz žanrovske skrupule, svoje autonomno mišljenje ističući samo na mjestima koja su recepcijski u suvremeno doba netaknuta.

¹² Natuknice su sastavni dio Kravarove bibliografije u spomenici HAZU-a (*Kronološki popis objavljenih radova*, 27–45).

LITERATURA

- Bogišić, Vlaho. 2001. “Problem konteksta u obradbi biografske građe u trima modernim hrvatskim enciklopedijama”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 10: 101–113.
- Diderot. 1951. “Voltaireu”. U: *Pisma francuskih enciklopedista. Voltaire, Rousseau, Diderot, D’Alembert*. Prev. E. Marinović-Uzelac Zagreb: Zora: 259–355.
- Gostl, Igor. 1988. “Krugovi znanosti i umjetnosti”. U: *Republika* 44, 11-12: 198-226.
- Jurić, Slaven. 2013. “Znanstvenom lakoćom protiv duha težine”. U: *Zoran Kravar. Spomenica preminulim akademikima*. Ur. P. Pavličić, sv. 199. HAZU: 17–23.
- Katičić, Radoslav. 1991. “Enciklopedizam kao motiv književne i kulturne povijesti”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 1: 15-18.
- Kravar, Zoran. 1993. “Centralnoevropski književni kompleks”. U: *Krležijana*, A–Lj, sv. 1. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”: 93-94.
- Kravar, Zoran. 1999. “Nacionalno pitanje”. U: *Krležijana*, M–Ž, sv. 2. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”: 57-63.
- Kravar, Zoran. 2008. “Iz strukovnoga najamništva”. U: *Forum* 47, 4-6: 648-679.
- Kravar, Zoran. 2013. “Kronološki popis objavljenih radova”. *Zoran Kravar. Spomenica preminulim akademikima*. Ur. P. Pavličić, sv. 199. HAZU: 27–45.
- Krleža, Miroslav. 1953. “O nekim problemima Enciklopedije”. U: *Republika* 9, 2-3: 109–132.
- Krleža, Miroslav. 1998. “Uz tekstove za *Opću enciklopediju*”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 7: 25-383.
- Krleža, Miroslav. 1999. “Marginalije uz tekstove za *Opću enciklopediju*”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 8: 25-288.
- Krleža, Miroslav. 2011. *Marginalije. 1000 izabranih komentara o tekstovima za enciklopediju J LZ*. Beograd: Službeni glasnik.
- Macan, Trpimir. 2001. “Pogled u 50 godina rada Leksikografskog zavoda”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 10: 13–18.
- Macan, Trpimir. 2005. “Kako nastaje enciklopedija”. U: *Kolo* 15, 3: 41–46.
- Pavličić, Pavao. 2013. *Zoran Kravar. Spomenica preminulim akademikima*, sv. 199. HAZU: 10–14.
- Schiffler, Ljerka. 1989. *Ideja enciklopedizma i filozofijsko mišljenje*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Stipčević, Augustin. 1997. *Priča o hrvatskom biografskom leksikonu: pokušaj ubojstva jedne knjige*. Matica hrvatska.
- Vereš, Saša. 1991. “Krleža enciklopedist”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 1: 151-154.
- Visković, Velimir. 1991. “Enciklopedizam Miroslava Krleže”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 1: 133-150.
- Voltaire. 1951. “Diderotu”. U: *Pisma francuskih enciklopedista. Voltaire, Rousseau, Diderot, D’Alembert*. Prev. E. Marinović-Uzelac. Zagreb: Zora: 7-125.
- Vujić, Antun. 1991. “Razvitak enciklopedistike i enciklopedijsko vrednovanje”. U: *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”* 1: 25-43.

Abstract

ZORAN KRAVAR'S ENCYCLOPAEDIC TEXT

The article describes and comments on a selection from the encyclopaedic work of literary historian and theorist Zoran Kravar. The focus is on the entries he wrote for the *Krležijana* project. It begins by presenting the main theses Kravar himself articulated in his reflections on his lexicographic work within several long-term encyclopaedic projects. The analysis then turns to characteristic moments in the entries that exemplify Kravar's lexicographic method and illuminate his positions on a range of prominent literary-historical, cultural-historical, and political-historical topics, many of which remain relevant in current historiography. In conclusion, the article revisits some of the less prominent aspects of Kravar's lexicographic reflections to argue that his metalexicographic insights amount to a well-thought methodology, complementary to the approaches and theses he upheld in his literary-historical work. The entries he authored on Croatian literature thus constitute an important and integral part of his overall contribution to the study of Croatian literary history.

Keywords: Zoran Kravar, *Krležijana*, encyclopaedia, lexicography, lexicon, Croatian literature